

अव्यक्ताच्च महानात्मा समुत्पद्यति पार्थिव । प्रथमं सर्गमित्येतदाहुः प्राधानिकं बुधाः ।
 महतश्चाप्यहङ्कार उत्पन्नो हि नराधिप । द्वितीयं सर्गमित्याहुरेतदुद्धात्मकं स्मृतं ।
 अहङ्काराच्च सम्भूतं मनो भूतगुणात्मकं । तृतीयः सर्ग इत्येष आहङ्कारिक उच्यते । १११९०
 मनसस्तु समुद्भूता महाभूता नराधिप । चतुर्थं सर्गमित्येतन्मानसं विद्धि मे मतं ।
 शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गन्धस्तथैव च । पञ्चमं सर्गमित्याहुर्भौतिकं भूतचिन्तकाः ।
 ओन्नं त्वक् चैव चक्षुश्च जिह्वा घ्राणञ्च पञ्चमं । सर्गन्तु षष्ठमित्याहुर्वज्रचिन्तात्मकं स्मृतं ।
 अधःश्रोत्रेन्द्रिययाममुत्पद्यति नराधिप । सप्तमं सर्गमित्याहुरेतदैन्द्रियकं स्मृतं ।
 ऊर्ध्वस्त्रोतस्तथा तिर्यगुत्पद्यति नराधिप । अष्टमं सर्गमित्याहुरेतदार्जवकं स्मृतं । १११९१
 तिर्यक्स्त्रोतस्त्वधः स्त्रोत उत्पद्यति नराधिप । नवमं सर्गमित्याहुरेतदार्जवकं बुधाः ।
 एतानि नव सर्गाणि तत्त्वानि च नराधिप । चतुर्विंशतिरुक्तानि यथा श्रुतिनिदर्शनात् ।
 अत ऊर्ध्वं महाराज गुणस्थैतस्य तत्त्वतः । महात्मभिरनुप्राक्तां कालसंख्यां निबोध मे ।
 इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि मेक्षधर्मपर्वणि याज्ञवल्क्यजनकसंवादे द्वादशाधिकत्रिंशतोऽध्यायः ॥ ३१२ ॥
 ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ अव्यक्तस्य नरश्रेष्ठ कालसंख्यां निबोध मे । पञ्चकल्पसहस्राणि दिगुणान्यहर्च्यते ।
 रात्रिरेतावती चास्य प्रतिबुद्धा नराधिप । सृजत्योषधिमेवाये जीवनं सर्वदेहिनां । १११९०
 ततो ब्रह्माणमसृजद्विरण्याण्डसमुद्भवं । सा मूर्तिः सर्वभूतानामित्येवमनुशुश्रुम ।
 संवत्सरमुषित्वाऽण्डे निष्क्रम्य च महामुनिः । सन्दधे म महीं कृत्स्नां दिवमूर्ध्वं प्रजापतिः ।
 द्यावापृथिव्योरित्येष राजन् वंदेषु पद्यते । तयोः शकलयोर्मध्यमाकाशमकरोत् प्रभुः ।
 एतस्यापि च सङ्ख्यानं वेदेवेदाङ्गपारगैः । दशकल्पसहस्राणि पादोनान्यहर्च्यते ।
 रात्रिमेतावतीच्चास्य प्राङ्मरुधात्मचिन्तकाः । सृजत्यहङ्कारमृषिभूतं दिव्यात्मकं तथा । १११९१
 चतुरश्रपरान् पुत्तान् देहात् पूर्वं भहानृषिः । ते वै पितृणां पितरः श्रूयन्ते राजसत्तम ।
 देवाः पितृणाञ्च सुता देवैर्लोकाः समावृताः । चराचरा नरश्रेष्ठ इत्येवमनुशुश्रुम ।
 परमेष्ठी लहङ्कारः सृजन् भूतानि पञ्चधा । पृथिवीवायुराकाशमापो ज्योतिश्च पञ्चमं ।
 एतस्यापि निशामाहुस्तृतीयमिह कुर्वतः । पञ्च कल्पसहस्राणि तावदेवाहर्च्यते ।
 शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गन्धस्तथैव च । एते विशेषा राजेन्द्र महाभूतेषु पञ्चसु । १११९०
 यैराविष्टानि भूतानि अहन्यहनि पार्थिव । अन्योन्यं स्पृहयन्त्येते अन्योन्यस्य हिते रताः ।
 अन्योन्यमतिवर्त्तन्ते अन्योन्यस्पर्द्धिनस्तथा । ते बध्यमाना ह्यन्योन्यं गुणैर्हारिभिरव्ययैः ।
 इहैव परिवर्त्तन्ते तिर्यग्गोनिप्रवेशिनः । त्रीणि कल्पसहस्राणि एतेषामहर्च्यते ।
 रात्रिरेतावती चैव मनसश्च नराधिप । मनश्चरति राजेन्द्र चारितं सर्वमिन्द्रियैः ।
 न चेन्द्रियाणि पश्यन्ति मन एवानुपश्यति । चक्षुः पश्यति रूपाणि मनसा तु न चक्षुषा । १११९१
 मनसि व्याकुले चक्षुः पश्यन्नपि न पश्यति । तथेन्द्रियाणि सर्वाणि पश्यन्तीत्यभिचक्षते ।